

Zsidó Ferenc

A FORDÍTÓ MAGÁNYA

Ha ez a könyv¹ húsz évvel ezelőtt jelent volna meg...!, ötlik fel bennem az önző gondolat, midőn a Báthori Csaba által fordított Rilke-leveleket olvasom. Akkor, amikor magyar-német szakos egyetemista voltam, és nemcsak német irodalomtörténetből foglalkoztunk Rilkével, hanem esszéisztikából is. Tanárunk szerint Rilke episztolái bőven kimerítik a jó esszé ismérveit, így „bemelegítő gyakorlatként” olvastatta velünk. Bevallom, németül iszonyú nehezen ment, magyar fordításban pedig csak párat találtunk. És most itt van Báthori Csaba jó húsz éves munkája. Az anyag, kétezeröttszáz oldal, négy vaskos, megjelenésében is impozáns kötetben jelent meg a Napkút Kiadónál. Esszét nemigen írok, de most már kezdem érteni, miért is mondta a tanárunk, hogy ezek a levelek esszészámba mennek. Rilke maga ugyan több ízben hangoztatja, hogy az írói toll és a levelezői toll különbözik egymástól, mégis azt láthatjuk, hogy e levelekben forma és tartalom olyan összhangjáról beszélhetünk, ami csakis a műalkotások sajátja.

Térjünk még vissza egy szó erejéig a terjedelemhez: a fordító az utószóban hangsúlyozza, hogy ugyan nagy mennyiségű levelet ad most közre magyar nyelven, de ez még mindig nem az egész, hanem válogatás – Báthori szavaival élve: „teljességgel felérő válogatás”. Vajon nem lehetett volna még szigorúbban szelektálni?, teszem fel az óvatos kérdést. Rácz Péter a *Népszabadság*ban megjelent méltatásában így ír e „problémáról”: „Az a véleményem ugyanis, hogy a forrásokat a lehető legszabadabban megismerhetővé kell tenni, még ha ez az olvasónak többlet fizikai megpróbáltatást jelent is.”

De vajon nem az-e a magyarázata annak, hogy viszonylag kevés recenzió, méltatás jelent meg a könyvről, hogy a kritikust is „elretten-tik” a méretek? Két recenzióra sikerült rábukkannom, szerencsére mindkettő alapos, mérvadó, a fordítói teljesítményt is elismerő. A már emlegetett Rácz Péteré, valamint a Kántor Zsolté a Literán, aki találóan

---

1 *Rainer Maria Rilke: Levelek I–IV.* Válogatta, fordította, utószóval ellátta: Báthori Csaba, Napkút Kiadó, Budapest, 2014.

„gigászi nyelvkontinensnek” nevezi a leveleket. A vállalkozás méretét tekintve talán nagyobb visszhangot érdemeltek volna ezek a kötetek. De ha józanabbak vagyunk, beláthatjuk: ez a négy kötet elsősorban filológusi csemege (na jó, csemegének kicsit túl dús, nevezzük főfogásnak), melyet elsősorban a szakterület kutatói fognak forgatni, végcélja tehát ebben keresendő.

Báthori Csaba így vall a fordítás nehézségeiről az utószóban: „Rilke levelezésének összkiadása a mai napig nem létezik, úgyhogy az anyag összeállításakor a szerkesztő-fordító jó hetven forráskiadványra (...) támaszkodott.” (A hetvenhez képest a négy nem sok: ezek szerint a fordító válogatása mégiscsak megfontolt volt). Miért ír egy költő ennyi levelet, tehetnénk fel a kérdést, a választ pedig Rilke hányatott életútját megismerve kaphatjuk meg. A fordító számos lábjegyzettel látta el a leveleket, megvilágítja az összefüggéseket, kiegészítő információkkal szolgál, ugyanakkor egy részletes utószóban alkot pályaképet, tehát nem csupán fordítja a leveleket, hanem gondozza is azokat.

Rilkét úgy mutatja be, mint akit „hontalanságából fakadó idegensége és gyökértelensége” határoz meg. Megjegyzendő, hogy az utószó találón *A peregrinus magánya* címet viseli. A fentebb idézettekkel Báthori egy *Népszabadságnak* adott interjúbán így árnyalja: „Talán azt mondhatnám, Rilke hazája volt a levelezés”. (És akkor egy zárójel: beszélhetnénk a fordító magányáról is, arról, hogy Báthori Csaba hazája hűsz esztendőre e levelek fordítása volt. Hogy megérte-e, neki kell tudnia leginkább. Biztosan nem csupán szakmai elégtételért dolgozott, hanem azért, mert – alkati rokonság miatt? – azonosulni tudott e levelek világával. Másképpen elképzelhetetlen ekkora volumenű munka bevétele. Tény az, hogy végtelen szorgalommal és alázattal végezte el e hatalmas munkát, a végeredményt pedig az osztrák Kancellári Hivatal műfordítói díjra érdemesítette.)

Nézzük most a korpuszt magát! A levelek időrendben sorakoznak, de tematikus blokkokat is elkülöníthetünk. A levelek zöme életrajzi, poétikai, bölcséleti kérdésekhez szolgál adalékul, megvilágítja a szerző alkotói gondolkodásmódját. Vagyis, ahogy más világirodalmi példákban is láthatjuk, e levelek egyben ars poeticák is.

Hangsúlyosan kapott helyet az anyagban az a négy személy, akik a költő sorsának alakulásában, más-más értelemben, fontos szerepet játszottak. Lou Andreas-Salomé, Thurm und Taxis hercegné, Nanny

Wunderly-Volkart, valamint a kiadó, a nagylelkű barát és mecénás, Anton Kippenberg.

Rilke gondolkodó, vívódó alkat, akit túlérzékenység jellemez, aki vonzódik a magányhoz, akit félelmek, gondok emésztenek, kinek hétköznapijai a magány ellenére is viszontagságosak – főként érzelmi értelemben. Az utazások, a gyakori költözések szintén visszatérő motívumai életének, leveleinek, mint ahogy a halál is (melytől retteg, melyhez ugyanakkor vonzódik).

Rilke számos levelében foglalkozik a versírás technikai/esztétikai problémáival, megkezdett, torzóban maradt műveivel, versei értékével. Ugyanakkor képzőművészeti és történelmi kérdésfelvetései is vannak. Íme, így vall esztétikai elveiről, művészi törekvéséről: „...engem életben és munkámban egyre inkább már csak az a szándék vezérel, hogy mindenütt helyesbítsem azokat az ősi elfojtási hajlamainkat, amelyek elvonták és lassanként elidegenítették tőlünk a titkokat, amelyeknek tudatában – végtelen Teljességből merítkezve – leélhetnénk életünket. A szörnyűség megijesztette és elborzasztotta az embereket: de hát hol létezne valami olyan drága és felséges tapasztalat, amely olykor ne viselné *ezt* a maszkot, a szörnyűségek maszkját? Az élet maga – és nem ismerünk mást rajta kívül –, az élet maga talán nem szörnyűsége? (...) Aki az élet szörnyűségét valamikor, végleges érvényű döntéssel nem képes helyeselni, sőt azt dicsőíteni, az soha nem fogja elfogadni létünk elmondhatatlan, nagyszerű megbízásait, az csak a külső körön járkal, az – ha majd egyszer megszületik a döntés – ráébredhet: sem eleven nem volt, sem halott. A szörnyűségnek és boldogságnak *azonosságát* felmutatni, ezt a két arcot ugyanazon isteni fön, sőt ezt az *egyetlen* arcot megvilágítani, amely hol ilyenek, hol olyannak mutatkozik, mindenkori tapasztalati szemszögünk adottságai szerint...: ez a lényeges értelme és magva két utóbbi könyvemnek.”

E kiemelt levélrészlet megmutatja nekünk Rilket, a zsenit (annak minden pozitívumával és negatívumával), az eredetiség megszállottját, ugyanakkor azt is híven bizonyítja, amit a korábbiakban esszéisztikuságról és ars poeticáról mondtam.

Lehetne beszélni arról, hogy mennyire időszerű egy ilyen fordítás, s hogy kifordul-e az idő e levelek alól. Tény az, hogy az összefüggések egy része nehezen érthető, a magánéleti részletek pedig olykor parciálisak, összességében a kötet mégis fontos: életrajzi, művészetfilozófiai,

irodalomtörténeti szempontból. A művészi értelemben fontos episztolák között jól megférnek az írójuk esendőségéről árulkodó, „földhözragadt” levelek is, ezekkel együtt válik teljessé a kép, bízom benne, hogy sok Rilke-kutató fogja haszonnal forgatni e kiadványt, hogy az alkotás-lélektani háttérrel jobban megértve, a művészetelméleti koncepciókat elemezve teljesebb képet alkothasson költészetéről.

Ego, 2013 (fenyőágak, 180x48x43 cm)